

MENEKÜLÉS SZÉKELYFÖLDRŐL 1916 tragikus erdélyi eseményei egy zabolai tüzér frontról küldött levelei tükrében

Cseri Miklóst köszöntve közös OTKA kutatási programunk¹ keretében készült írásomat adom közre, amely elsősorban az 1916 őszen a Háromszékről elmenekültek sorsának alakulását, annak egy-egy momentumát követi nyomon korabeli napilapok témával foglalkozó közleményein, valamint Pozsony Ferenc zabolai tüzér haza írott levelein keresztül. A hírlapi tudósítások mögött – bár a háború propaganda céljai és módszerei is megfigyelhetők bennük² – emberi sorsok, tragédiák húzódtak, amelyek a hadi eseményeknek a polgári lakosságra, az erdélyi hivatalos és egyházi, iskolai életre, a mindennapokra gyakorolt hatására is fényt vetettek. Mindezek feltárása egyik kitűzött célja volt a 2016 februárjában megkezdett kutatásunknak.

A téma kiválasztásához nagyban hozzájárult, hogy az elmúlt év során Pozsony Ferenc néprajzkutató professzorral együttműködve *Üzenet a frontról. Ferenc tüzér levelei 1914–18* címmel időszaki kiállítást rendeztem a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Skanzen Galériájában, és ugyanezen címmel a Skanzen Könyvek sorozatában közreadtuk a teljes levelezést is.³ Ferenc tüzér leveleinek egy része Vilma húgához (1898–1929) íródott, aki az orbaiszéki Zaboláról maga is menekülni kényszerült. Bár az ő általa bátyjának küldött levelek nem maradtak meg, mégis sok mindent megtudunk a menekülés körülményeiről, az otthon maradt édesanyjáról, majd a hadi fordulat nyomán a faluba ideiglenesen beszállásolt magyar katonákról. Ferenc tüzér maga is részt vett a Tölgyesi szorosnál folytatott hadműveletben, s egy ideig a távoli Galícia helyett otthonától csak néhány napi járőföldre védte Magyarországot és egyúttal szűkebb hazáját is.

1916. augusztus 27. A Nagy Háború történetének szomorú napja a történeti Magyarország számára. Románia hadüzenetét, s a központi hatalmak elleni hadba

lépését követően azonnal – egyes hadtörténeti források szerint még azt megelőzően – katonai alakulatok lépték át a magyar-román határt.⁴ Románia esetleges belépése a háborúba már 1914 júniusában a lehetséges forgatókönyv része volt, erre Tisza István miniszterelnök is felhívta a figyelmet. A német és a magyar hadvezetésben ugyancsak számítottak erre az eshetőségre, bár a hadi helyzet alakulása, a Bruszilov offenzíva és a VI. isonzói csata a magyarok számára nem tette lehetővé előzetesen a jelentékenyebb csapatösszevonást, miközben már román oldalon érzékelhetőek voltak a hadi előkészületek. Annak ellenére, hogy a korábbi hetek során a magyar sajtóban mind Románia átállása az Antant oldalára, mind ennek ellenkezője egyaránt a lehetséges fordulatok között szerepelt, az augusztus végi hadüzenet mégis váratlan és tragikus események kiindulópontjává vált.

Az erdélyi román betörés hadtörténeti vonatkozásai széles körben ismertek, s a menekülés körülményeiről VERES Emese-Gyöngyvér 2008-as kötete⁵ után, néhány évvel ezelőtt tanulmányt adott közre NAGY Szabolcs, legújabban pedig TÓTH László témával foglalkozó műve látott napvilágot.⁶ Tudjuk, hogy Románia hadba lépésének elsődleges indoka a területszerzés volt,⁷ a román állam a későbbiekben határait a Tisza vonaláig kívánta nyugatra tolni. Tisza István miniszterelnök már 1914 őszen, majd 1916-os titkos tárgyalásai során is Románia számára kedvezményeket ígért, de a területi igényeket nem fogadta el. Románia és a négy antanthatalom 1916. augusztus 17-i bukaresti egyezménye elismerte Románia jogát Erdélyre, valamint Bukovina és a Bánság egy részére, amely Románia hadba lépését eredményezte.⁸

„A nagyszámú és friss román haderő megjelenésétől a központi hatalmak összeomlását és vereségét várták. A román csapatoknak rövid idő alatt a Maros vonaláig kellett

1 A tanulmány *A nagy háború hatása és emlékezete a vidéki kultúrára* című, K 115873. számú NKFI (korábban OTKA) kutatási program keretében készült.

2 A témának az első világháború centenáriuma kapcsán az Országos Széchényi Könyvtár kiállítást és konferenciát szentelt. BERTÉNYI Iván, ifj.–BOKA László (szerk.) 2016.

3 *Üzenet a frontról – Ferenc tüzér levelei 1914–1918*. Időszaki kiállítás a Skanzen Galériában. Kurátorok: BEREZCKI Ibolya és POZSONY Ferenc, valamint POZSONY Ferenc 2016. Mindkettő az Első Világháborús Centenáriumi Emlékbizottság támogatásával valósult meg. A feldolgozásban csak érintőlegesen foglalkoztunk az erdélyi betörés és menekülés kérdésével. Köszönöm POZSONY Ferenc támogatását jelen publikáció témájának kiválasztásában. Háromszékről kisebb, egy romos ház padlásán talált levelezés elemzését olvashattuk korábban: DIMÉNY HASZMANN Orsolya 2007., illetve POZSONY Ferenc 2008.

4 PILISI Lajos 2005., NAGYBACZONI vitéz NAGY Vilmos 1923.

5 VERES Emese-Gyöngyvér 2008.

6 NAGYBACZONI vitéz NAGY Vilmos 1923. Elektronikus változatban: http://mtdportal.extra.hu/books/nagy_vilmos_a_romania_elleni_hadjarat_1.pdf, valamint NAGY Szabolcs 2011., TÓTH László 2016.

7 GALÁNTAI József 1980., PELLE János 2014. www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/13-pelle.pdf (Letöltés ideje: 2016. április 12.)

8 FORRÓ Albert http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/ro/csiki_2009_regesztet/pages/007_Forro_Albert.htm

volna elérniük, hogy utána két irányból is kijussanak a magyar Alföldre. Erre jó esélyük volt, mivel 1916 nyarán az osztrák-magyar hadvezetés habár számított a románok támadására nem rendelkezett jelentős haderővel Erdélyben. Mindössze augusztus elején érkezett Arz osztrák gyalogsági tábornok Erdélybe, hogy az ott állomásozó és a galíciai fronton óriási veszteségeket szenvedő divíziók életben maradt és pihenni Erdélybe küldött legénységéből megszervezze az I. osztrák-magyar hadsereget. A hadüzenet és a támadás bekövetkeztek a 369 teljes hadilétszámú román támadó zászlóalj és 840 ágyúval szemben Erdélyt mindössze 31 és egynegyed zászlóalj, 15 bányász- és hadtáp-zászlóalj, 10,5 lovasszázad és 19 tüzér üteg védte.” – foglalta össze a történeteket FORRÓ Albert RAFFAY Ernő munkája nyomán.⁹

A főként Székelyföldet sújtó hadműveletek kezdetétől a magyar állam által kezdeményezett gyors menekítés, de főként spontán menekülés indult meg. „A belügyminisztérium Csík és Maros-Torda vármegye menekültjeinek Hajdú és Szabolcs vármegyét, a háromszékieknek és az udvarhelyieknek Békés és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyét, a szebenieknek és az alsó-fehérieknek Bács-Bodrog vármegyét, a brassóiaknak és a nagy-küküllőieknek Torontál vármegyét, a fogarasiaknak Csanád vármegyét, a kis-küküllőieknek Csongrád vármegyét, míg a hunyadiaknak és a krassó-szörényieknek Arad vármegyét jelölte ki ideiglenes tartózkodási helyként.”¹⁰ A közlekedési nehézségek miatt sokan rokonaiknak kerestek menedéket, így Budapest, Komárom, és az ország sok települése vált befogadó helyszínné.¹¹ Az útra keltek létszámáról nem tudunk pontos adatokat, szélsőséges eltérést mutatnak az adatok. 200-500 ezer fő között vannak a becslések.¹² A me-

nekültek befogadása, ellátásuk biztosítása az állami intézkedések mellett elsősorban a helyi közösségek áldozatvállalása révén történhetett meg.¹³

A 420 ezer főre becsült létszámú román csapatoknak rövid idő alatt kellett a Maros vonaláig eljutniuk, és a kis létszámú magyar haderő kezdetben pusztán a behatolás lassítását célozhatta meg, így a kezdeti napokban román megszállás alá került Brassó, Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely, majd szeptember 6-án foglalták el Csíkszeredát, szeptember 15-én harcok folytak Perozsény-nál, 15-én Székelyudvarhely körül.¹⁴

A központi hatalmak az egységes német hadvezetés alá került alakulatok összevonásával, Erdély védelmére rendelkezésével gyors eredményeket értek el a betörést követően. A magyar és német katonai sikerek nyomán a román csapatokat rövid időn belül visszazorították, sőt, határozott, nagyerejű támadással az elfoglalt területeket nemcsak felszabadították, de Románia jelentős részét is elfoglalták. A szeptember 1-jén elindított hadműveletek során a Dobrudza irányából érkező bolgár-német egységek már október 10-én bevonultak Constantzába, december 6-án pedig Bukarestet is elfoglalták az August von Mackensen vezette szövetséges haderők.¹⁵

A harcok során Erdély számos városa, így Csíkszereda, Brassó, Nagyszeben szenvedett károkat. A román hadsereg pusztításainak mértékéről eltérőek a vélemények. Míg a román területszerző szándék egyértelműen az elfoglalt vidékek gazdasági értékeinek megtartását célozta, a korabeli magyar sajtó nagy terjedelemben számolt be a károkozásról, mind gazdasági, mind emberi értelemben, s a menekülők között magyarokat, szászokat egyaránt felsorol.¹⁶ Számos egyidejű egyházi forrás, je-

- 9 „A román hadsereg egységeit már 1916 nyarán a Kárpátok előterébe vezényelték, ahol a hadüzenet idején a négy hadseregbe szervezett hadosztályok a következő módon helyezkedtek el: Észak-Moldvában Constantin Prezan tábornok vezetése alatt a három gyaloghadosztályt és egy lovasdandárt magába foglaló Északi vagy 4. hadsereg állomásozott, amelynek csapatai a Tölgyesi-, Békási-, Gyimesi, Uz- és Ojtozi-szorosokon hatoltak be Erdélybe. A Grăniceanu tábornok vezette 2. hadsereg a Bodzai-, Tömösi- és Törösvári-szorosokon át támadott, míg az I. hadsereg Culcer tábornok irányításával a Vöröstoronyi-szoroson át hatolt be Dél-Erdélybe.” FORRÓ Albert idézi: RAFFAY Ernő 1989. 142. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/ro/csiki_2009_regeszeti/pages/007_Forro_Albert.htm. (Letöltés ideje: 2017. március 9.)
- 10 A honvédelmi miniszter szigorúan bizalmas átiratában közli, hogy a belügyminiszter elrendelte a Romániával határos vármegyék 17–55 éves férfi lakosságának eltávolítását és nyilvántartásba vételét, amit az 1916. augusztus végén bekövetkezett román betörés indokolt. Közli továbbá, hogy az egyes vármegyék kiürítését a „szükséghez képest” az ottani közigazgatási hatóságok rendelik el. MNL OL K 255-1916-5-17150. – Eredeti, gépelt leirat. Elektronikus változatban: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:M7GHcFZAV3js:mnl.gov.hu/download/file/37558+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=firefox-b> (Letöltés ideje: 2017. március 8.)
- 11 KOC SIS Lajos 2003.
- 12 BETEGH Miklós erdélyi kormánybiztos az útra keltek számát 1 millió főre becsülte, és 206 ezer magyar, a Királyhágón átkelt menekültről írt. A szász és román menekültek többsége nem ment tovább Kolozsvárnál. BETEGH Miklós 1924. 82., VERES Emese-Gyöngyvér 2008. 61–62., FORRÓ Albert szerint több mint 200 ezer főről volt szó, PELLE János 500 ezer ember meneküléséről ír. PELLE János 2014. VERES Emese-Gyöngyvér jelzi, hogy a pontos számok azért sem állapíthatók meg, mert a menekültek egy része a vonatok túlzásfolttsága miatt is főként székelyen utazók közül került ki, s meg sem érkezett a kijelölt célállomásra, s nem folyamodott segítségért. VERES Emese-Gyöngyvér 2008. 61.
- 13 CSÓTI Csaba 1999a., BUCZKÓ József 2011., KOC SIS Lajos 2003., L. JUHÁSZ Ilona 2015. A szerző kutatásai előtt kevéssé volt közismert, hogy a felvidéki vármegyékben befogadott menekültek száma elérte 20 ezret. <http://uj szo.com/napi lap/szal on/2015/06/27/erdelyi-menekul tek-a-mai-szlovakia-teruleten> (Letöltés ideje: 2017. március 11.)
- 14 FORRÓ Albert http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/ro/csiki_2009_regeszeti/pages/007_Forro_Albert.htm. (Letöltés ideje: 2017. március 9.), RAFFAY Ernő 1989. 141., FRÁTER Olivér 2003. 19.
- 15 GALÁNTAI József 1980., BIHARI Péter 2014. valamint számos, Magyarország első világháborús történetét, benne a román betörés vonatkozásait bemutató összefoglalás.
- 16 Az események résztvevői főként a menekülés és a zűrzavar tragikus körülményeiről írtak: „A románok orvul indított támadása bombaképpen csapott le a mit sem sejtő határ menti magyar és szász lakosságra, amelynek még élénk emlékezetében éltek azok a rém- és gonosztettek, amelyeket az erdélyi románság 1848-ban a védtelen magyar lakossággal szemben elkövetett. Még nem mentek feledésbe az abdrudbányai, zalatnai és nagyenyedi rémnapok. Így elképzelhető a leírhatatlan rémület, amely a jobbára aggokból, nőkből és gyermekekből álló határ menti magyarságot elfogta a váratlan román hadüzenet hírére, amely mindenféle futótűzként terjedt tovább.” NAGYBACONI NAGY Vilmos H.n. elektronikus változatban: http://mtdportal.extra.hu/books/nagy_vilmos_a_romania_elleni_hadjarat_1.pdf (Letöltés ideje: 2017. március 8.)

lentés és a Historia Domusban tett bejegyzés örökítette meg a visszatérés után vonaton, szekereken és részben gyalog zajlott menekülés körülményeit és a közben elszennvedett károkat, amelyek jelentős része a román csapatok gyors visszavonulása során keletkezett, s a helyben maradt lakosok egy részének internálásával is járt.¹⁷

Eközben azonban egész Magyarországot megrázta a civil lakosság főként Székelyföldről, majd Brassó és Nagyszében környékéről elindult, részben a vasútvonalakat lekötő, szervezett, részben pánikszerű menekülése, amely még a vasúti forgalmat is szinte megbénította, ezzel például lassítva a magyar és német katonai erők térségbe történő szállítását. Az eseményekről egyidejűleg tudósított az országos sajtó, és történeti szempontból forrásértékű közlemény is készült röviddel a történetek után.¹⁸ A téma iránti érdeklődés napjainkban is meghatározó, számos tanulmány jelent meg az utóbbi évtizedekben, s most, a centenáriumi évforduló kapcsán ugyancsak, a menekülésnek és hatásainak a civil lakosságot érintő eseményeiről, majd a befogadás körülményeiről. Ugyanakkor a visszaköltözésről, a mindennapi életbe való visszatérés nagy nehézségekkel járó folyamatáról viszonylag kevesebbet tudunk.¹⁹

Pozsony Ferenc tüzér, a 37. Tábori Tarackos Ezred²⁰ 4. ütegeinek katonája 1916 júliusában Volhíniában, Nyugat-Ukrajnában, a keleti fronton harcolt, július 31-én írt, és Zabolára augusztus 12-én érkezett levelében így ír: „...Hát otthon mi ujság valamit nem hallani Romániáról hogy mit akar és a békéről beszélne nagyban már, itt mi nagyban beszélünk, mer mindenki is várja már hogy jöjjön aza nap...”²¹ Szerettei és szülőföldje iránti aggodalma fokozódott, s néhány nappal a harcok megindulása előtt, 1916. augusztus 21-én írott levelében a következőket olvassuk: „... csak mindég rátok gondolok hogy mily rossz lenne az ha szülő földemen is harcok lesznek a mi elég sajnos lenne a föld népére nézve Erdélyben, de azért nem kel meg ijedni lesz a hogy lesz a leg nyugottabban kel bevárni mindent ... Csak ha már hallanám hogy szülőföldemet is ellenség dulja itt nem lenne kedvem tovább harcolni szeretnék akkor saját hazám védelmére menni mer ott meg halni is szivesebben hal meg az ember mind itten idegen országban, itten most elég nyugott a helyzet nincsenek harcok valameddig tart. Irod Vilma hogy a mit képes lapot kültem

meg kaptatok és a mit azon láttok szép tornyokból szettéke le a harangot leszették bizaszt és irod te is hogy nálunk is le szették az nem ujdonság a határ széleken mindenütt leszették és azért hogy ha hamarjában be törne az ellenség hogy ne vigye el magával mer Galiciából nem szették volt le és a muszka le szedte...”²² Bár testvére, Vilma, Ferenc tüzérnek küldött levelei elvesztek, a sorokból mégis kiderül, hogy Erdélyben a templomi harangok leszedése is megtörtént azok védelme érdekében. VASS Erika kutatásaiból tudjuk, hogy minderre írásos feljegyzés is van Hunyad megyéből. A rákosdi református egyházközség jegyzőkönyvének 1916. október 22-i bejegyzése szerint: „... augusztus 28-án a vad oláhcsorda betörése miatt, mint a megye több községe, úgy Rákosd község is hivatalosan ki lett őrítve. Menekülnie kellett minden magyar lakosnak, hogy életét megmentsse... A menekülés ideje alatt egyházközségünknek 3 harangját – egy nagyobb és két kisebb – nehogy az oláh ellenség kezébe kerüljön, a mi honvéd tüzereink elvitték s így egyházközségünkben is az istentisztelet tartása és temetkezéskor több ideig harangszó nélkül történtek.”²³

Ferenc tüzér frontról írt levelei sorában hosszú csend következett, valószínűleg a román betörés következtében is a küldött levelei elveszettek, mert augusztus 21-e után következő, megmaradt, Lwowból (Lemberg) írott lapjának kelte 1916. október 19-e, címzettje pedig húga, Pozsony Vilma, akinek átmeneti lakóhelyéről, Szarvasról csak a levél címezéséből szerzünk tudomást: „Czim: Szépreményü Pozsony Vilma urlánynak Deák malom utca II dik kerület 380. sz Szarvas Békés vm Ezen lapomat utból írom haza felé megyek ha majd meg érkezem többet irok. viszont Üdvözlöm Bene Julikát és Annust csokollak szerető testvéred Pozsony szakaszvezető”. Ugyanezen a napon írott másik lapjában az otthoniak iránt érzett aggodása nyilvánul meg: „Sokszor gondolok Rátok de hiába Üdvözlöm az összes Rokonokat a kikkel egygyüt vagy Isten veled m. sz. testv. Ferenc” Következő, pár soros üzenetét október 23-án, már a keleti frontról Erdély felé tartva írta: „... mos[t] jelenleg Dés.nél vagyok ez egy város írjal meg mindent hogy hogyan volt a menekülés és anyámról is ha tudsz...”²⁴

A Szarvas és vidéke című újság – a Magyarországon megjelenő központi, megyei és helyi lapok gyakorlatához igazodva – számos tudósítást közölt a menekültek befogadásáról, közzétette az egymást kereső, szétszóródott

17 Takács Károly Csik megyei református körlelkész 1916. október 30-án, Hajdúböszörményből írott jelentése részletesen összefoglalja a menekülés és a debreceni befogadás körülményeit, amelyet teljes terjedelmében idéz FORRÓ Albert, írásában megadva a jelentés eredeti lelőhelyét is: Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár. Igazgatótanács Levéltára. 1/63/1916. Oláhország rablótámadása folytán menekülni kényszerültek jelentéseiről és kapcsolatos intézkedésekről. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/ro/csiki_2009_regeszet/pages/007_Forro_Albert.htm (Letöltés ideje: 2017. március 8.) TÓTH László 2016.

18 PILISI Lajos 1916., 2005. A betörést követő atrocitások leírásával kapcsolatban azonban NAGY Szabolcs jelzi, hogy a szerző újságíró, s a történeteket túlzó hangszíval mutatja be. NAGY Szabolcs 2011. 315

19 Többek között KÁDÁR Béla-SARBÓ Vilmos 1927., BUCZKÓ József 2011., CSÓTI Csaba 1999., CSÓTI Csaba 1999a., CSÓTI Csaba 2003., Veres Emese-Gyöngyvér 2008., KOCSIS Lajos 2003., TÓTH László 2016. VASS Erika 2016. 184–186., GIDÓ Csaba 2016.

20 Az ezred történetéről készült album 1918-ban: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MEVH_AlakulatTort_060/?pg=0&layout=s

21 POZSONY Ferenc 2016. 318.

22 POZSONY Ferenc 2016. 320.

23 VASS Erika é.n. 244.

24 POZSONY Ferenc 2016. 322., 323., 324.

családok adatait, s a postai küldeményekre vonatkozó közérdekű adatokat is megírt, ezen túl hírt adott róla, hogy megkezdi a menekültek névsorának közlését.²⁵

Ferenc tüzér levelei jelzik eközben, hogy az otthon maradtak és az elmenekültek iránti aggodalma, s a hazája iránti elkötelezettsége – ahogyan egyre közelebb ér szülőföldjéhez – tovább erősödik. A Csík mezei Borszékéről így ír Szarvasra 1916. október 26-án: „... tudatni kívánlak hogy meg érkeztem ide Erdélybe Csíkmegeye körül Borszék falunál meg írom hogy ha majd el találnék esni hogy tudjátok hogy hol vagyok azon örvendek hogy legalább itt lehetek és hazámat védem, írnál hogy valamit halottá Édes anyánkról mer igazán szét szóróttunk sajnos...”²⁶

Ferenc tüzér következő levele, két nappal később, október 28-án íródott: „... Továbbá most egy pár nap óta nem kaptam tölled lapot mér nem írsz ha teheted mer oly nyugtalan vagyok mindég csak rátok gondolok hogy mi történhetett igazán sajnálom és nem tudok megnyugodni sehogy, hanem most hazánkból újra ki mentek az oláhok minden nap várom már ha hallanék valamit felőle vagy már írna én már irtam haza is hogy hátha meg kapná mer szegény ő is busul valahol utánnunk hogy van mi lehet velünk és mi busulunk utánna. Igazán az isten meg vert minket hogy így el kellett szertűljünk három három felé de azért nem kel el csűggedni Jó az Isten majd meg segít hogy majd újra egygyűt viszont látjuk egy mást én eddig azért nem tudtam rendszeren írni azonnal neked is mer későre kaptam meg lapjaidat is és utazás is közbe jött most már meg érkezünk amit még érkezünk amit még írtam is az utból is hogy már it vagyok hazulról nem meszsze igaz kellene vagy négy nap míg gyalog haza érnék ínnel...”²⁷

Leveléből az is kiderült, hogy tájékozott volt a román haderők kiűzéséről, de a csapatok mozgása következtében levelei nem értek célba, és nagyon keveset tudott családtagjai sorsáról. Vilma testvérének még Szarvasra írott, 1916. október 31-i levele a harcedzett tüzér kétségbe eséséről árulkodik: „Kedves Testvérem Vilma! Minden nap várom leveledet de hiába nem kapok pedig nagyon nyugtalan vagyok mindég azt gondolom mi lett az othonunkal és a jó Édes anyánkal, különösen mikor látom itt hogy mit csináltak az oláhok saját hazámba és hogy megy minden tönkre már arra is számítottok hogy a mi házunknak csak a helye lehet de nem baj csak egészség legyen amíg élünk Isten veled sz. testvérem”²⁸

Néhány nap múltán, november 4-én írott leveléből a hiányzó hírek, meg nem kapott levelek gyöttrő várakozását érezzük: „... Minden nap várom a levelet tölled de hiába nem kapok és anyámról is ha valamit hallanék de nem hallok semmit felőle és még hozzá tölled se kapok jó

ideje levelet így hát gondolkozóban vagyok Kovács Miklós írta hogy felkeresett de nagyon busultál ne busulj a sors igaz meg visel de az Isten segíti fog nem lesz ez így mindég hát én a ki két éve lesz hogy hazámért küzdök és most eszt hallom mégse busulok csak szivem valamért néha mikor itten látom a rombolást. Isten veled. üdvözlöm az összes otlétvő rokonokat...”²⁹

Ferenc tüzér következő, 1916. november 10-i két levele meglehetősen eltérő hangvételű. Az egyik, a rövidebb arról szól, hogy továbbra sem kapott levelet, értesítést testvérétől, szavaiból ismét az erős aggodalom csendül ki: „... Mér nem írsz oly nyugtalan vagyok miotta nem írsz el mult két hete itten jelenleg mozgó harcok vannak csak az a jó hogy jó idők vannak még mindég írnál azonnal. Isten vezéreljen vissza még saját hazánkba m. sz. testvéred Ferenc”³⁰

Valószínűleg a levél megírása után kapott küldeményeket otthonról, s az erre még ugyanaznap írt válasza sokkal derűsebb, és több információt tartalmaz. Leveléből kiderül, hogy a menekülés körülményeiről szerzett ismeretei jórészt hírlapi forrásból, a Pesti Hírlapból származnak, melynek előfizetője volt a fronton harcolva. Láthatjuk, hogy a hadi eseményekről, a román csapatok kiszorításáról is tudósítja testvérét, érdeklődik a menekültek lehetséges hazautazásának idejéről, s jut ideje az időjárás körülményekről is hírt adni. „... Kedves Testvérem! Tudatlak hogy Istennek hála még életben és egészséges vagyok, és kívánom hogy ezen levelem téged is a leg jobb egészségben találjon. És tudatom azt is hogy lapodat és leveledet meg kaptam a melyeket X/29 és XI/1 én keltesztél, írod hogy hallottad hogy nálunk oda haza talán nem romboltak asztat énis hallottam és olvastam is a pesti hírlabból hogy Háromszéken sok helyen meg hatták még a gabonát is de hát minden meg járna csak a házunkat ne égették volna el nagyon kíváncsi vagyok szeretném meg látogatni az othonunkat most nem sokára meg nyílik a szabadság és gondoltam el fogok menni, csak már Édes anyámról szeretnék tudni hogy hogyan van tudom busul öis de hiába ennek így kell lenni és lesz talán más képpen is látod én már két éve lesz hogy mindég csak úgy vándorlok mind ti most mikor menekültetek már bele vagyok törödvé mindenbe és arra gondolok lesz ahogy lesz, most itten is folynak a harcok a Tölgyesi szorosban Borszék községtől előre megyünk most vertük ki s Románokat a határon át Isten segedelmével szeretnék már Oláh országba menni át, írnál írd meg kik vannak ottan menekültek és hogy meg[y] a sorsotok és hogy mikor tértek vissza az othonotokba, más ujságot nem írhatok mind hogy jó Idők járnak még mindég nincs hideg most már többet nem irok Istentől minden jókat kívánok számadra és

25 „Tudomásul a menekülteknek. Szeben, Fogaras, Brassó, Háromszék-, Csikvármegye, menekültjei értesítetnek, hogy a címekre időközben érkezett levélpostai küldemények utánuk küldetnek, ha jelenlegi tartózkodási helyöket közlik a kolozsvári I. sz. postahivatallal. Ugyanez áll a hatóságokra, hivatalokra intézetekre stb.” Szarvas és vidéke 1916. október 1.

26 POZSONY Ferenc 2016. 325.

27 POZSONY Ferenc 2016. 326.

28 POZSONY Ferenc 2016. 328.

29 POZSONY Ferenc 2016. 329.

30 POZSONY Ferenc 2016. 330.

maradok a távolban szerető testvéred. Ferenc Ódvözlöm a veled lévő rokonokat is Isten velük írjal sokat mer várom mindég a címem csak ez marad mindég akár hova is vigyennek a régi. 37/4 honvéd. Tábori Tarackos Úteg. Tábori p. 50 anyámnak is írtam nem tudom kapjae meg oda haza”³¹

A következő levél címzettje 1916. december 11-én a Zabolán maradt özvegy édesanyja, Pozsony Józsefné. Az írás megmaradása a helyi viszonyok rendeződését jelzi, s a megszólítás arra utal, hogy Vilma testvére hazatért Békés megyéből, „... A lapokat a melyet a mult hó 26-27 kén lett keltezte meg kaptam a melyben írod kedves testvérem hogy jól-vagytok Istennek hála, énis meg lehetösen vagyok, csak szeretnélek benneteket már látni de most még nem mehetek szabadságra ugyan fogok kérni. Isten veletek csokol. szerető fia és testvéred ferenc” Két nappal később, december 13-án már Vilmának, Zabolára címzi a következő levelet: „Kedves Testvérem! Tudatni kívánom először is hogy jól vagyok, és hogy ezen lappal egygyüt levelem is megy bővebben a levél beszél Reméllem már nem sokára egy olyan hírt hallunk a melynek minden ember fog örülni agygya a jó Isten hogy már lenne is valami hogy ne csak latolgatásból hanem végleg kerülnék haza és egy nyugott élethez kezdhetnénk. Isten velünk. maradok Szerető Testvéred. csokollak Ferenc”³²

Erdély visszafoglalása után megkezdődött a károk felmérése. Erről a következő egyidejű tudósítást olvashatjuk. „Háromszék vármegyében a legnagyobb értékű károsodást bizonyára Kézdivásárhely város szenvedte. ... az ingó vagyonban oly óriási mértékű kár esett, amely sokkal nagyobb, mintha egész faházas utcák leégtek volna. Tűzkár csak két esetben volt, ellenben elpusztult az összes marha és lóállománynak a több mit 90%-a, a termésnek számottevő hányada, a dús kereskedői és ipari árukészletnek 80%-a, a házi berendezéseknek, élelmiszernek, ruhaneműnek 70%-a. Ha – nem alamizsnát, de – teljes kártérítést nem kap a lakosság, 30 évig nem fogja e pusztulást kiújulni.”³³ Hasonlóképp aggodalom tükröződött Takács Károly csíki jelentésében is: „... Amint már említém is, a híveink pusztá életükön kívül minden vagyonukat elvesztették; az oláh vandalizmus igen soknak porrá égette házát, kirabolta üzleteit, a véletlenül épen maradt házából minden fellelhető elvittek, úgy hogy ha visszakerülünk Csíkszeredába, romokon és megmaradt szobáink négy falán kívül egyebet nem találunk. Égbekiáltó nyomorúság várakozik mireánk, amit még tetézni fog a küszöbön álló tél rettenetessége is.”³⁴

Ferenc tűzér hazaküldött, 1916. december 13-án kelt levele már a testvére, Vilma visszaérkezése utáni zabolai helyzettel ismertet meg bennünket hírlapi tudósítások, harctéri hírek és az otthonról küldött levelek alapján: „Kedves Édes anyám és Testvérem! Tudatni kívánom hogy

Istennek hála jól vagyok és jó egészségem van viszon maguknak is kívánok jó egészséget, Nem gondolják hogy menyire vágyódom haza hogy még láthatnám magukat mindég arra gondolok vajon hogyan vannak és mit csinálhatnak, a mit Édes anyám írt levelet meg kaptam volt a melyre azonnal vállaszoltam is rá, írta volt Édes anyám hogy két tisztur és lovak vannak, írd meg kedves testvérem hogy most ottan vannak, reméllem hogy már nincsenek ottan hisz azóta előre is mentek és még előre fogunk menni az egész fronton Románia már csak volt de többé nem fog lenni, az Isten segitt és segélyen továbbra is hogy meg tudja hogy mi aza magyar nép, ha ő olyan gaz tettet csinált és orvul ránk rohant. mikor idegenbe voltunk, és szép hazánkat senki sem védte most már itten vagyunk és meg mutatjuk az utat kifelé és meg leszsz tanítva becsületre, Most olvastam a Pesti hírlapból hogy a mí kárt csináltak nálunk meg leszsz becsülve és meg leszsz fizetve abból amit Romániába el fogtunk írják meg hogy már mege becsülték, más külömben hogyan volt a Román uralom alatt írják meg hallottam hogy az othon maratt nálunk való Oláhok voltak az urak és kí voltak nevezve Bírónak és Jegyzőnek és hogy milyen roszzul bántak magukkal hajtották Raj vonal ázni és ütték verték a Székely népet nem tudom igazé írják meg ha igaz elég sajnos rájuk nézve mer nem fogjuk megtérni őket a faluban ha az Isten haza segít majd. Irtad Vilma hogy ferenc bátyám is itten van Csík megyében de hogy hol mere aszt nem én írtam meg a tölgyesi szorosnál Bélborba Borszéktől nem meszsze szeretném tudni hogy ő merre van Ird meg neki a címét mer akképpen majd inkább tudok vele találkozni hát a szomszédok hogyan vannak. Balogh Zsuzsikának meg maradt mindenük és szoval hogy raboltake az Oláhok ottan nálunk és hogy mit beszéltek nem monták hogy medig akarnak előre menni és hogy harcok nálunk voltaké áskáltake össze a földeket, most már tudom nem vetett Édes anyám is ősz gabonát ugy maradtak a földek a mi elég bajos nem tudom mit fognak csinálni jövőben, és a marhákat is mivel fogják tartani mer a mint édes Anyám írta meg ettették a lovakkal, Továbbá ujságot nem írhatok mást nem sokára uj ágyukat fogunk kapni a melynél még jobb lesz mer még hátrább leszünk mind ezekkel, most már mind ezek után Istentől minden jókat kívánok, és maradok a távolban szerető fia és Testvéred csokol Ferenc”³⁵

Ferenc tűzér december 16-án írt leveléből kiderül, hogy figyelme a háború lehetséges végéről szóló híradásokra is irányult, s békevágyát a Pesti Hírlapból szerzett értesülései tovább erősítették. Mindemellett a harcok során bevetésre kerülő új ágyukról, amelyek megkapásáról ír több alkalommal is, valamint a közeledő, ismét fronton töltendő karácsony várásáról ugyancsak olvashatunk: „Most már meg jöttek az uj ágyuk a melyet it a front

31 POZSONY Ferenc 2016. 330–331.

32 POZSONY Ferenc 2016. 334–335.

33 Török Andor polgármester beszámolója Háromszék megye alispánjának, 1917. március eleje. Idézi TÓTH László 2016. Elektronikus változatban: <http://szek-helyek.ro/index.php/szorakozas/17-magazin/9265-reszletek-a-kezdiszek-1916-irasban-es-kepekben> (Letöltés ideje: 2017. március 2.)

34 FORRÓ Albert http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/ro/csiki_2009_regeszet/pages/007_Forro_Albert.htm

35 POZSONY Ferenc 2016. 336–339.

mögöt meg is kapjuk ma vagy holnap és tűz állásba is keljenni azonnal mer ha a Muszka békét nem kött most a napokban offenzívát csinálunk it az egész fronton vagyis támadás lesz, így tehát 2-3 nap alatt meg kell tanuljunk löni az új ágyúkkal de bár adná az Isten nekellene vele egygyetis löni és már lenne vége itten mi most csak aszt várjuk hogy mikor jön a távirat hogy már béke van de meg lehet hogy hiába várjuk ugyan most már az Isten kezében van a béke, és jó volna ha Karácsonra leszálna a béke anyala és is reméllem hogy már vége leszsz, jártatom a Pesti hírlapot meg rendeltem hogy legyen mivel az Idómet töltsem és abból is lehet olvasni hogy sokáig így nem tarthat. Ird meg Vilma, hogy azon leveleimet kültéke utánnad a mit én Békés megyébe írtam és téged nem talált ottan hogyan vagytok?” A legfontosabb mégis a következő, rövid kérdés: „csépletteteke már és vane mit egyetek legalább.”³⁶

Újabb, 1916. december 23-án kelt levelében írja, hogy már az új ágyúkkal lönek, de a front csendes, majd az otthoniakról, s a keletkezett károkról s az otthon maradt lányokról kérdez: „...arra felénk aszt hiszem folynak a harcok írd meg mi ujság és hogy nálunk a faluban vane, katonaság és hogy milyen katonaság van honvédeke vagy közösök itten vegyesen vagyunk, van itt Német honvéd és közös csapatok, Továbbá írjál a lányok felől is hogy a kik ottan maradtak vagyis nem menekültek el mi volt velük és hogy mint viselkedtek, mer kaptam egy pártól lapot, a melyre gondolkozom hogy válaszoljak e, így hát nem tudom magamot alkalmazni úgy a hogyan kell és írd meg hogy mi

veszettel és hogy kik vitték el mer hallottam vagyis írták nekem hogy az othon maradt szegénység az rabolt a leg többet és most kerül ki hogy ki mit lopott el, ki is kell keresni és el kell az ojjannal bálni...”³⁷ Karácsony napján írt levelében az elszendetett veszteség ismeretében óvja szeretteit a megmaradt marhaállomány eladásától: „...Levelet meg kaptam a melyben írtak kedves testvérem hogy mi minden veszett el hát elég kár azis de mi a fő hogy a marha állomány meg van, nehogy el vesztegessék őket ha lehet meg kell tartani...”³⁸

1916. december 28-i, az évben az utolsó levelében még erdélyi tartózkodásáról ír Ferenc tüzér. A háború gyors befejezéséről és hazatéréséről szótt álmai ugyan szertefoszlottak, de a jövőbe vetett hite egyértelmű: „...Én még Istennek hála mindig jól vagyok egészségem is meglehető, csak már szeretnék benneteket is látni és az otthoni helyzetet, gondolom sokat kel nélkülözötök holmi apróságban, és féltek attól az aggasztó helyzettől a mely az el mult évben valának. Attól ne féljete csak legyetek nyugodtak. Talán meg segített az Isten és leszsz majd másképpen is. Ugyan a béke hangulat már el lanyhult így hát még tovább kell küzdeni ellenségeinkel a míg ki kényszerítsük tőlük a mi győzelmeinkel a békét, csak segítsen az Isten ezután is úgy mind eddig segített és úgy majd ha meg érijük aszt az időt egy nyugott élethez keszdhecsünk.”³⁹ A következő év elejének leveleiből az otthoni helyzet rendeződését olvashatjuk ki.

36 POZSONY Ferenc 2016. 340–341.

37 POZSONY Ferenc 2016. 344.

38 POZSONY Ferenc 2016. 345.

39 POZSONY Ferenc 2016. 343.

IRODALOM

- BERTENYI Iván, ifj.–BOKA László (szerk.)
2016 *Propaganda az I. világháborúban. Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása.* 2015. október 16–2016. április 9. Budapest
- BIHARI Péter
2014 *1914 – A nagy háború száz éve.* Kalligram Kiadó, Budapest
- BETEGH Miklós
1924 *Erdély a világháborúban.* Dicsőszentmárton
- BUCZKÓ József
2011 „Szállást adtunk hűséges, magyar véreinknek”. Székely menekültek Hajdúnánáson 1916–1918. Nánási Füzetek 19. Hajdúnánás
- CSÓTI Csaba
1999 *Az 1916. évi román támadás menekültügyi következményei.* In: Regio. 10. évf. 3–4. 226–242.
1999a *Az 1916. évi erdélyi menekültek Somogy megyében. Somogy megye múltjából.* In: Levéltári Évkönyv 30. Szerk. BŐSZE Sándor. Kaposvár. 343–368.
- DIMÉNY HASZMAN Orsolya
2007 *Írott emlékek az első világháborúból.* In: Acta Siculica. A Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve 727–738.
- FRÁTER Olivér
2003 *Erdélyi magyar helyzetkép 1916–1919-ben.* H.n.
- GALÁNTAI József
1980 *Az első világháború.* Gondolat Kiadó, Budapest, újabb kiadásai: Gondolat, 1988., Korona, 2000.
- GIDÓ Csaba
2016 *Egy székely község mindennapjai a román betörés időszakában.* In: Lustra III. 2. 40–45.
- L. JUHÁSZ Ilona
2015 *Amikor mindenki a háborús állapotok igája alatt roskadoz... Erdélyi menekültek a mai Szlovákia területén. Adalékok az első világháborús migráció történetéhez.* Notitia historico-ethnologica 6. Somorja – Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- KÁDÁR Béla-SARBÓ Vilmos (szerk.)
1927 *A nagy vihar hajótöröttjei. Hivatalos feljegyzések, tanulmányok és más írások a háború és a pusztító béke idejéről.*
- KOCSIS Lajos
2003 *Erdélyi menekültek Debrecenben 1916 őszén.* In: Erdélyi Múzeum 65. kötet 3–4. füzet 88–95. Elektronikus változatban: <http://eda.eme.ro/handle/10598/25664> . (Letöltés ideje: 2017. március 11.)
- NAGYBACZONI vitéz NAGY Vilmos
1923 *A Románia elleni hadjárat. I. kötet Erdély. 2. javított és bővített kiadás.* Hn. Elektronikus változatban: http://mtdportal.extra.hu/books/nagy_vilmos_a_romania_elleni_hadjarat_1.pdf (Letöltés ideje: 2017. március 8.)
- NAGY Szabolcs
2011 *Az 1916-os román megszállás egy sepsiszentgyörgyi patikus szemével.* In: Acta Siculica. A Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve, Sepsiszentgyörgy. 307–338.
- POZSONY Ferenc
2008 *Gazdasági élet Zabolán az első világháború idején egy zabolai tüzér leveleinek tükrében.* In: Az eltűnt katona. (szerk.) Kriza János Néprajzi Társaság évkönyve 16. Kolozsvár. 189–204.
2016 *Üzenet a frontról. Ferenc tüzér levelei 1914–1918.* Skanzen Könyvek. Szerk. BEREZKI Ibolya–POZSONY Ferenc. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre
- PILISI Lajos
1916., 2005 *A megrohant és felszabadított Erdély.* Auktor Kiadó. Első kiadása: Budapest, Atheneum Irodalmi és Nyomdai RT. 1916.
- RAFFAY Ernő
1989 *A vajdaságtól a birodalomig. Az újkori Románia története.* Szeged
- SZÁDECZKY-KARDOS Lajos
é.n. *Az oláhok Erdélybe törése és kiverésük 1916–1917. I.* Budapest
- SZENTI Tibor
1988 *Vér és pezsgő. Harctéri naplók, visszaemlékezések, frontversek, tábori és családi levelek az első világháborúból. Tények és tanúk.* Magvető Kiadó, Budapest. Elektronikus változatban: <http://mek.oszk.hu/08700/08715/html/> (Letöltés ideje: 2016. június 11.)

TÓTH László

2016 *Kézdiszék 1916 írásban és képekben. Em-
lékek az első világháborúból.* Magánkiadás,
Kézdivásárhely

VASS Erika

é.n. *A Hunyad megyei református szórványma-
gyarság.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum,
Szentendre

2016 *Az újszékelyi unitárius egyház története a
források történetében.* Szentendre

VERES Emese-Gyöngyvér

2008 *„Mikor Oláhország háborút izene.” A barca-
sági csángók kálváriája.* Budapest

Internetes források

FORRÓ Albert

*Jelentés az 1916. évi román betörés csíksze-
redai eseményeiről* [http://www.sulinet.hu/
oroksegtar/data/kulhoni_magyar-
sag/2010/ro/csiki_2009_regeszet/pages/0
07_Forro_Albert.htm](http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyar-sag/2010/ro/csiki_2009_regeszet/pages/007_Forro_Albert.htm)

L. JUHÁSZ Ilona

*Erdélyi menekültek a mai Szlovákia terüle-
tén* [http://uj szo.com/napilap/szalon/2015
/06/27/erdelyi-menekultek-a-mai-szlova-
kia-területen](http://uj szo.com/napilap/szalon/2015/06/27/erdelyi-menekultek-a-mai-szlova-
kia-területen)

KÁROLYFALVI József

1916. *Háború Erdélyben az Osztrák-Magyar Mo-
narchia, Németország és Románia között*
<http://mek.oszk.hu/14600/14661/html/>

PELLE János

*A Nagy Háború: magyarok és zsidók – Hitel
2014. február* [www.hitelfolyoirat.hu/sites
/default/files/pdf/13-pelle.pdf](http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/13-pelle.pdf)

VERES Emese-Gyöngyvér

Poézis a lövészárokban [https://sites.goog-
le.com/site/azidoharcokatujraz/home/2-
szemelyes-haboruk/veres-emese-gyo-
engyver-poezis-a-loeveszarokban](https://sites.google.com/site/azidoharcokatujraz/home/2-szemelyes-haboruk/veres-emese-gyongyver-poezis-a-loeveszarokban)

VERESS Zoltán

1916. augusztus 27.: *Románia belép az első
világháborúba* [http://www.irodalmilap.net
/?q=cikk/1916-augusztus-27-romania-
belep-az-első-világháborúba](http://www.irodalmilap.net/?q=cikk/1916-augusztus-27-romania-belep-az-első-világháborúba)

A megrohant és felszabadított Erdély

[https://sites.google.com/site/azidoharco-
katujraz/home/erdely-koeruel/a-megro-
hant-es-felszabadított-erdely](https://sites.google.com/site/azidoharcokatujraz/home/erdely-koeruel/a-megrohant-es-felszabadított-erdely) Forrás: Ro-
mániai Magyar Szó, 1996-os évfolyam

ESCAPE FROM SZEKLERLAND – THE TRAGIC EVENTS IN 1916 REFLECTED IN A ZABALA (ZABOLA) ARTILLERY-MAN’S LETTERS SENT FROM THE FRONT LINE

The 27th August 1916 was a tragic day of the Great War in Hungary and in Transylvania. Romania’s declaration of war, then the break in of its army into Transylvania resulted in hundreds of thousands of refugees setting off on the road in an extremely short time. The aspects of military history of the events are well known. The circumstances of the escape, how the refugees were received, the details of solidarity of the local communities and their coming back are more or less known from contemporary sources and mainly from studies and communication appearing after the change of regime in 1989. Besides press coverage – in some cases serving propaganda purposes – contemporary diaries, reports written for church and state bodies, notes, *Historia Domus* and minute-books are a wealth of information about the local aspects of the events. Artilleryman from Zabola Ferenc Pozsony’s (1893-1978) letters for his mother and sister Vilma have become a source of specific aspect concerning the events in the Orbaiszék village between August and December in 1916. By this time the writer of the letters had been a squad leader having

fought in Volhínia in the eastern battle-ground as the soldier of the 4th battery of the 37th royal defence howitzer regiment, then from here he was called back home together with his army-corps. The letters written to him did not survive, but the ones he wrote home and to his sister escaped to Szarvas also reflect the information his family members might have shared with him in the lost letters. Artilleryman Ferenc was a subscriber and regular reader of the *Pesti Hírlap* (newspaper published in Budapest), therefore he could respond to the events in Transylvania with an additional knowledge of the newspaper coverage or could ask questions from those at home. The full presentation of the topic was undertaken in the form of a temporary exhibition in 2016 titled *Message from the front line – The letters of artilleryman Ferenc 1914-1918* (curators: Ibolya BERE CZKI and Ferenc POZSONY). A booklet was also published (Ferenc POZSONY 2016) and the broader context regarding the events took place in Transylvania is elaborated in this paper.

FLUCHT VOM SZÉKELYLAND – DIE TRAGISCHEN EREIGNISSE IN SIEBENBÜRGEN IM JAHR 1916 IN DER DARSTELLUNG EINES ARTILLERISTEN AUS ZABOLA IN SEINEN BRIEFEN VON DER FRONT

Der 27. August 1916 war für Ungarn und Siebenbürgen ein tragischer Tag mitten im Großen Krieg. Rumänien hat Ungarn den Krieg erklärt und das Eindringen der rumänischen Armee in Siebenbürgen hatte in kurzer Zeit die panische Flucht von Hunderttausenden zur Folge. Die kriegsgeschichtlichen Beziehungen der Ereignisse sind allgemein bekannt. Die Umstände der Flucht und der Aufnahme, die Momente der Solidarität der lokalen Gemeinschaften, sowie die Rückkehr der Geflüchteten wurden in den damaligen Quellen sowie in Studien und Berichten hauptsächlich nach der politischen Wende behandelt und wir kennen diese mehr oder weniger. Neben den – zwar manchmal im Dienste von Propaganda – Presseberichten stellen die damaligen Tagebücher, für kirchliche und staatliche Organe geschriebene Berichterstattungen, Aufzeichnungen, Historia Domus und Protokolle einen reichhaltigen Fundus über die lokalen Ereignisse dar. Darüber hinaus sind die Briefe des Artilleristen aus Zabola Ferenc Pozsony (1893-1978), geschrieben an seine Mutter und Schwester Vilma interessante Quellen aus einem besonderen Blickwinkel über die

Geschehnisse im Dorf in der Gegend Orbaiszék zwischen August und Dezember 1916. Der Autor der Briefe war damals schon Zugführer und kämpfte im Jahr 1916 in Wolhynien an der Ostfront als Soldat in der 4. Batterie der Feldhaubitze und von dort wurde er beordert mit seinem Korps nach Hause zurückzukehren, um Siebenbürgen zu verteidigen. Die an ihn gerichteten Briefe sind verloren, aber die von ihm an die Familie, und an seine nach Szarvas geflüchtete Schwester spiegeln alle Informationen wider, die ihm die Familie in den verlorenen Briefen mitteilen konnte. Der Artillerist Ferenc hat die Zeitung Pesti Hirlap abonniert und regelmäßig gelesen, so konnte er auf die Ereignisse in Siebenbürgen auch in Kenntnis der Zeitungsberichte reagieren oder dazu Fragen stellen. Das Thema haben wir vollumfänglich in einer Ausstellung „Nachricht von der Front – Briefe des Artilleristen Ferenc 1914-1918“ im Jahr 2016 behandelt. Kuratoren waren Ibolya BERECKI und Ferenc POZSONY. Ein Führer von Ferenc POZSONY sowie diese Studie entfalten die breiteren Zusammenhänge der Geschehnisse in Siebenbürgen im Jahr 1916.